

Katarzyna Przybyła¹

PRZEKSZTAŁCENIA FUNKCJI TURYSTYCZNEJ JAKO CZYNNIK WZROSTU POTENCJAŁU MIASTA. STUDIUM PRZYPADKU WARSZAWY

Streszczenie

W artykule przeanalizowane zostały przekształcenia funkcji turystycznej Warszawy po 1989 roku oraz podjęta została próba oceny tych zmian pod kątem wpływu na możliwości rozwojowe miasta. Przeprowadzono badania nad wielkością, strukturą i zmianami zatrudnienia. Badanie wykonane zostało na gruncie teorii bazy ekonomicznej miasta przy wykorzystaniu dwóch mierników – wskaźnika nadwyżki pracowników (WNP) i współczynnika specjalizacji Florence'a (WSF). Badanie może być przydatne w planowaniu rozwoju i w zarządzaniu miastem.

Słowa kluczowe: funkcje miasta, baza ekonomiczna miasta

TOURIST FUNCTION AS FACTOR OF INCREASING CITY'S POTENTIAL: THE CASE OF WARSAW

Abstract

In the paper, the evolution of the tourist function of Warsaw after 1989 is investigated and an attempt is made to assess these changes in terms of their influence on the development potential of the city. The author analyses the changes in employment size and structure. The examination is carried out by means of the theory of the economic base of the city, with the use of two measures: the index of surplus employees and Florence's coefficient of specialisation. The result of the analysis can be useful in urban development planning and management of cities.

Key words: functions of city, economic base of city

Wstęp

Województwo mazowieckie położone jest w środkowo-wschodniej części Polski, obejmuje powierzchnię 35,6 tys. km², co stanowi ok. 11,4% obszaru całego państwa. Na jego terenie, wg stanu z 2012 roku zamieszkuje ponad 5,3 mln osób, co daje mu pierwsze miejsce w kraju pod względem liczby mieszkańców. Stolicą regionu, a jednocześnie Polski, jest licząca ok. 1 715,5 tys. mieszkańców i zajmu-

¹ dr Katarzyna Przybyła – Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji

jąca powierzchnię 517 km² Warszawa. Miasto jest siedzibą władz centralnych i województwa mazowieckiego; wraz z otaczającymi ją obszarami zurbanizowanymi koncentruje istotną część, mierzonego PKB, potencjału gospodarczego kraju. Poziom PKB *per capita* w 2011 roku w województwie mazowieckim wyniósł 64 790 zł, przekraczając przeciętną w kraju o 63,3%. Jednocześnie członkowie gospodarstw domowych w województwie mazowieckim osiągnęli najwyższe w skali kraju nominalne dochody do dyspozycji brutto na 1 mieszkańca – w 2011 roku wyniosły one 32 632 zł i przewyższyły średnią o 34,6%². Zgodnie z szacunkiem wartości PKB *per capita*, w latach 2009-2011 wyniósł on w mieście stołecznym Warszawa 113 028 zł, ponad trzykrotnie przewyższając średnią właściwą dla Polski³. Warto zauważyć, że na tle miast wojewódzkich Polski Warszawa cechuje się bardzo korzystnymi wartościami również innych mierników rozwoju społeczno-gospodarczego, m.in. niską stopą bezrobocia czy poziomem dochodów budżetowych w przeliczeniu na mieszkańca. Posiada również specyficzne – jak dla metropolii – sąsiedztwo w postaci Kampinoskiego Parku Narodowego. Utworzony w 1959 roku obszar chroniony stanowi niemal granicę Warszawy od strony północno-zachodniej, wpływając tym samym na zagospodarowanie przestrzenne i budowę infrastruktury liniowej (szczególnie dróg), a także na jakość życia mieszkańców stolicy (przeważający kierunek wiatru powoduje nawiewanie nad miasto czystego powietrza znad obszaru chronionego)⁴.

W latach 1989-2012 na terenie miasta miały miejsce interesujące przemiany jego bazy ekonomicznej. Celem artykułu jest identyfikacja funkcji egzogenicznych oraz analiza ich przekształceń ze szczególnym uwzględnieniem zmian funkcji turystycznej. Dokonano też próby oceny tych zmian pod kątem wpływu na możliwości rozwojowe miasta.

1. Metoda badań

Jak już wspomniano, w badaniu odparto się o teorię bazy ekonomicznej. Jest to jedna z popularniejszych koncepcji wyjaśniających procesy rozwojowe, zachodzące w skali regionalnej czy lokalnej, np. miasta. Jej podstawowym założeniem jest oparcie rozwoju obszaru na działalności eksportowej, tzn. zaspakajającej potrzeby mieszkańców innych, krajowych i zagranicznych, jednostek terytorialnych. Najistotniejszym elementem stymulującym wzrost gospodarczy jest, zgodnie z kon-

² Produkt krajowy brutto – *Rachunki regionalne w 2011 r.*, 2013, Urząd Statystyczny w Katowicach, GUS, Katowice, s. 24, 35, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/RN_pkb_rachunki_regionalne_2011.pdf, data dostępu 10.03.2014 r.

³ *Obwieszczenie Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 31 października 2013 r. w sprawie szacunków wartości produktu krajowego brutto na jednego mieszkańca w latach 2009-2011*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_14807_PLK_HTML.htm, data dostępu 11.03.2014 r.

⁴ A. Kulczyk-Dynowska, *Diversified spatial neighbourhood based on the example of a metropolis and a national park*, [w:] *Regional Economy in Theory and Practice*, E. Sobczak, A. Raszowski (ed.), Publishing House of Wrocław University of Economics, Wrocław 2013, s. 83-84.

cepcją, popyt zewnętrzny na towary lub usługi, wytwarzane na danym obszarze. Firmy i sektory gospodarcze, produkujące na eksport, tworzą tzw. bazę ekonomiczną regionu czy też bazę ekonomiczną miasta. Rozwój tej bazy zapewnia efekty mnożnikowe w postaci rozwinięcia się pokrewnych sektorów, podwykonawców oraz rynku usług lokalnych i regionalnych⁵.

Zgodnie z teorią, osoby zatrudnione w danym mieście można podzielić na dwie grupy: grupę endogeniczną, którą tworzą osoby pracujące na potrzeby samego miasta i jego mieszkańców oraz grupę egzogeniczną, do której zaliczymy tych pracowników, którzy pracują poniekąd „na eksport”, czyli zaspakajają potrzeby mieszkańców innych obszarów.

Taki podział zatrudnionych w mieście pozwala na wyodrębnienie dwóch podstawowych grup funkcji miasta:

- funkcje endogeniczne: spełniają je te działy gospodarki miasta, które służą głównie ludności miejscowej, decydując w istotnym zakresie o atrakcyjności miasta dla jego mieszkańców;
- funkcje egzogeniczne (miastotwórcze, wyspecjalizowane): spełniają je te działy gospodarki miasta, które służą nie tylko ludności miejscowej, a przede wszystkim ludności zamieszkującej obszary zewnętrzne; działy te stanowią bazę ekonomiczną miasta, ich rozwój prowadzi do szybkiego przyrostu działalności o charakterze endogenicznym, a w efekcie do rozwoju miasta⁶.

W artykule zostały zastosowane dwie metody pomiaru bazy ekonomicznej miasta – wskaźnik nadwyżki pracowników (WNP) i współczynnik specjalizacji Florence’a (WSF).

Za pomocą WNP wyznaczyć można wielkość zatrudnienia w grupie egzogenicznej. Dokonuje się tego poprzez porównywanie rzeczywistej struktury zatrudnienia w mieście ze strukturą przyjętą za podstawę odniesienia, może nią być np. struktura zatrudnienia w kraju czy w regionie⁷. Ujemna wartość miernika oznacza, że w zakresie danej dziedziny występują niedobory, które muszą być uzupełnione importem produktów z zewnętrznych obszarów. Dodatnia wartość miernika wskazuje liczebność grupy egzogenicznej w ramach danej dziedziny działalności. Doprowadzając ją do porównywalnej formy względnej, otrzymujemy wskaźniki struktury zatrudnienia w grupie egzogenicznej i tym samym miary poszczególnych rodzajów funkcji miastotwórczych w badanym obiekcie.

WSF pozwala na identyfikację funkcji wyspecjalizowanych ($WSF > 1$), decydujących o znaczeniu miasta w regionie czy w kraju. Im wyższa wartość współczynnika, tym wyższy poziom specjalizacji miasta w danym dziale gospodarki. Uzu-

⁵ T. G. Grosse, *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1 (8), s. 26.

⁶ J. Słodczyk, *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2001, s. 64.

⁷ Ibidem, s. 70.

pełnić należy, że WSF i WNP kompleksowo omówiono we wcześniejszych pracach⁸.

Transformacja systemowa w Polsce rozpoczęła się w 1989 roku. Wyjściowa analiza przeprowadzona została dla roku 1992. Był to pierwszy w nowej rzeczywistości społeczno-gospodarczej rok, dla którego można było pozyskać komplet niezbędnych do obliczeń danych. Drugim momentem, dla którego wykonano obliczenia, jest rok 2005. Wynika to w zasadniczej mierze z faktu, iż w maju 2004 roku Polska przystąpiła do struktur UE – jest to więc istotny z punktu widzenia prowadzonych badań punkt odniesienia. Następnie analizę przekształceń w strukturze funkcjonalnej miasta wykonano dla 2012 roku.

Należy zauważyć, że od 1989 do 2012 roku kilkakrotnie zmieniały się systemy (sposoby klasyfikacji) gromadzenia danych na temat wielkości zatrudnienia w gospodarce. W 1992 roku liczbę pracujących podano wg KGN (Klasyfikacji Gospodarki Narodowej), tzn. działów gospodarki narodowej z podstawowym podziałem na sferę produkcji materialnej i sferę poza produkcją materialną. Dane dla 2005 i 2012 roku ukazane zostały zgodnie z PKD (Polską Klasyfikacją Działalności) 2007. Warto też dodać, że dopiero dla 2005 roku udało się pozyskać dane zgodnie z tą klasyfikacją, a nie wg obowiązującej poprzednio PKD 2004. Umożliwiło to dokonywanie bezpośrednich porównań pomiędzy 2005 i 2012 rokiem; niestety w relacji do 1992 roku możliwa jest tylko pośrednia, oparta na wiedzy eksperckiej, analiza.

2. Przekształcenia funkcjonalne ze szczególnym uwzględnieniem funkcji turystycznej miasta

Na podstawie danych zawartych w tabelach 1. i 3. obliczono WNP i WSF dla Warszawy w 1992, 2005 i 2012 roku (tabele 2., 4.). Strukturą przyjętą za podstawę odniesienia w badaniu została struktura zatrudnienia w kraju. Doprowadzono też postać WNP do porównywalnej formy względnej, tym samym otrzymano miarę poszczególnych rodzajów funkcji miastotwórczych w stolicy Polski, tzn. strukturę zatrudnienia w grupie egzogenicznej (tabele 2., 4.).

Na wstępie zauważyć można, że liczba pracujących ogółem w Warszawie (tabele 1., 3.) od 1992 do 2012 roku stale wzrastała. Jednocześnie zwiększała się liczebność grupy egzogenicznej miasta (tabele 2., 4.).

⁸ Por. K. Przybyła, *Wpływ specjalnych stref ekonomicznych na kształtowanie się bazy ekonomicznej miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław 2010, s. 294; eadem, *Przekształcenia funkcji turystycznej w niektórych miastach powiatu jeleniogórskiego – wybrane aspekty*, [w:] *Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca*, A. Rapacz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011, s. 894-902; eadem, *Przekształcenia struktur funkcjonalnych wybranych miast powiatu jeleniogórskiego*, [w:] *Ewolucja funkcji małych miast w Polsce*, K. Heffner, A. Halama (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012, s. 42-49.

Ze względu na fakt, iż rolnictwo i leśnictwo z natury nie mają charakteru miasto twórczego, zrezygnowano z ujmowania tych działów w dalszym badaniu. Jak wynika z tabeli 2., w 1992 roku Warszawa była wyspecjalizowana w 16 z 17 analizowanych działów gospodarki narodowej, tzn. nie wykazywała wyspecjalizowania wyłącznie w zakresie przemysłu. Analizując wartości WSF, stwierdzić można, że miasto wykazywało niski poziom specjalizacji ($1 < WSF \leq 1,5$) w pięciu działach (budownictwie, transporcie, handlu, oświacie i wychowaniu oraz ochronie zdrowia i opiece społecznej), średni jej poziom ($1,5 < WSF \leq 2$) w dwóch działach (gospodarce komunalnej i „pozostałych branżach usług niematerialnych”), w pozostałych zaś dziewięciu poziom wyspecjalizowania był wysoki ($WSF > 2$).

Tabela 1. Pracujący wg działów gospodarki narodowej w 1992 roku (w tys.)

Działy gospodarki narodowej	Polska	Warszawa
	1992 rok	
Ogółem	15 494,5	544,3
Sfera produkcji materialnej ogółem	12 439,7	311,9
Przemysł	3 898,4	124,7
Budownictwo	1 078,7	50,0
Rolnictwo i leśnictwo	4 563,5	2,2
Transport	593,7	27,3
Łączność	179,4	13,4
Handel	1 617,3	59,3
Pozostałe gałęzie produkcji materialnej	120	13,1
Gospodarka komunalna	388,7	21,9
Sfera poza produkcją materialną ogółem	3 054,7	232,4
Gospodarka mieszkaniowa oraz niematerialne usługi komunalne	175,8	16,0
Nauka i rozwój techniki	70,3	25,8
Oświata i wychowanie	1 112,0	58,2
Kultura i sztuka	94,0	15,4
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	849,8	42,8
Kultura fizyczna, turystyka i wypoczynek	62,4	9,2
Pozostałe branże usług niematerialnych	182,1	11,7
Administracja państwowa i wymiar sprawiedliwości	254,3	24,4
Finanse i ubezpieczenia	209,2	25
Organizacje polityczne, związków zawodowych i inne	44,8	3,9

Źródło: *130 lat statystyki Warszawy 1864-1994*, Wojewódzki Urząd Statystyczny w m.st. Warszawie, Warszawa 1994; „Rocznik Statystyczny Województwa 1993”, GUS, Warszawa 1993

Warto zwrócić uwagę, że w działach „kultura i sztuka” oraz „kultura fizyczna, turystyka i wypoczynek”, które mogą być pośrednio lub bezpośrednio utożsamiane z realizacją przez miasto funkcji turystycznej, poziom specjalizacji na tle kraju był szczególnie wysoki. Pierwszy z działów osiągnął wartość WSF wynoszącą 4,66, drugi zaś 4,2. W zakresie poziomu specjalizacji działów gospodarki Warszawy jest to drugi i trzeci wynik.

Analiza struktury zatrudnienia w grupie egzogenicznej pokazuje, że łącznie działy związane z turystyką kumulowały 11,2% pracujących w tej grupie. Uznając więc istotne znaczenie omawianych działów dla gospodarki miasta, podkreślić należy, że nie dominowały one w krajobrazie gospodarczym Warszawy.

Przyjąć można, że w 1992 roku Warszawa była miastem polifunkcyjnym, z dominującym znaczeniem usług ulokowanych poza produkcją materialną.

Tabela 2. Wartości WNP i WSF oraz wskaźniki struktury zatrudnienia w grupie egzogenicznej w 1992 roku

Działy gospodarki narodowej	WSF	WNP	Struktura zatrudnienia w grupie egzogenicznej
	1992 rok		
Sfera produkcji materialnej			
Przemysł	0,91	-12 277,3	x
Budownictwo	1,32	12 156,1	7,10%
Transport	1,31	6 410,3	3,80%
Łączność	2,13	7 096	4,20%
Handel	1,04	2 515,9	1,50%
Pozostałe gałęzie produkcji materialnej	3,12	8 928,6	5,20%
Gospodarka komunalna	1,61	8 270,6	4,90%
Sfera poza produkcją materialną			
Gospodarka mieszkaniowa oraz niematerialne usługi komunalne	2,59	9 795,4	5,70%
Nauka i rozwój techniki	10,46	23 362,5	13,70%
Oświata i wychowanie	1,49	19 093,3	11,20%
Kultura i sztuka	4,66	12 093,9	7,10%
Ochrona zdrowia i opieka społeczna	1,43	12 954,9	7,60%
Kultura fizyczna, turystyka i wypoczynek	4,2	7 004,0	4,10%
Pozostałe branże usług niematerialnych	1,83	5 316,1	3,10%
Administracja państwowa i wymiar sprawiedliwości	2,73	15 447,9	9,10%
Finanse i ubezpieczenia	3,4	17 655,2	10,40%
Organizacje polityczne, związków zawodowych i inne	2,51	2 372,3	1,40%
Liczebność grupy egzogenicznej	–	17 0473,0	–

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, <http://stat.gov.pl/>, data dostępu 10.03.2014 r.

Tabela 3. Pracujący w gospodarce narodowej wg sekcji PKD 2007 w 2005 i 2012 roku (w tys.)

Sekcje PKD 2007 / symbol sekcji	Polska		Warszawa	
	2005	2012	2005	2012
Ogółem	12 890,7	14 172	746,07	813,36
Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo / A	2 134,1	2 378	1,42	0,49
Przemysł ogółem / B + C + D + E	2 857,6	2 867,8	90,14	72,01
Budownictwo / F	661,5	867	37,09	40,24
Handel; naprawa pojazdów samochodowych / G	2 068,5	2 122,9	127,78	130,06
Transport i gospodarka magazynowa / H	633,1	730	47,97	52,77
Zakwaterowanie i gastronomia / I	219,4	246,4	18,80	20,58
Informacja i komunikacja / J	183,2	259,1	54,54	61,10
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa / K	296,6	349,4	57,44	85,76
Obsługa rynku nieruchomości / L	174,2	195,2	27,48	24,19
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna / M	408,2	531,4	63,26	76,23
Administrowanie i działalność wspierająca / N	327,2	425,4	43,55	45,12
Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne / O	871,4	958,2	60,66	73,72
Edukacja / P	1 043,0	1 086	59,21	67,85
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna / Q	689,0	790,6	37,23	43,06
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją / R	130,9	147	15,82	15,38
Pozostałe / S, T, U	192,8	217,6	3,69	4,79

Źródło: „Rocznik Statystyczny Warszawy 2013”, Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa 2014, s. 158-159; „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2013”, GUS, Warszawa 2013, s. 238-239

Na podstawie danych zawartych w tabeli 4. stwierdzić można, że w 2005 i 2012 roku miasto osiągnęło co najmniej średni poziom specjalizacji w 6 sekcjach PKD (J, K, L, M, N, R). Z realizowaną przez miasto funkcją turystyczną istotny związek mają sekcje I i R: „zakwaterowanie i gastronomia” oraz „działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją”. Skoro Warszawa na tle kraju była wyspecjalizowana w zakresie tych sekcji, wnioskować można o niskiej specjalizacji w zakresie „zakwaterowania i gastronomii” oraz o średniej (w 2012 roku) w przedmiocie „działalności związanej z kulturą, rozrywką i rekreacją”. Jednocześnie zaznaczyć należy, że mierzony WSP poziom specjalizacji omawianych sekcji w 2012 roku w relacji do 2005 roku spadł; znacznie w przypadku sekcji R. Analiza struktury zatrudnienia w grupie egzogenicznej pokazuje, że w 2005 roku łącznie sekcje te kumulowały 6,84% pracujących w tej grupie, zaś w 2012 roku 5,4%. Tak więc znaczenie tych sekcji dla skierowanej „na zewnątrz” części gospodarki miasta spada.

Stwierdzić można, że w badanym okresie Warszawa pozostawała ośrodkiem usługowym o zróżnicowanej strukturze działalności.

Tabela 4. Wartości WNP (w tys.) i WSF oraz wskaźniki struktury zatrudnienia w grupie egzogenicznej w 2005 i 2012 roku

Sektory PKD 2007 / symbol sekcji	WSF		WNP		Struktura zatrudnienia w grupie egzogenicznej	
	2005	2012	2005	2012	2005	2012
Przemysł ogółem / B + C + D + E	0,55	0,44	-75,25	-92,58	x	x
Budownictwo / F	0,97	0,81	-1,19	-9,52	x	x
Handel; naprawa pojazdów samochodowych / G	1,07	1,07	8,06	8,22	3,84%	3,31%
Transport i gospodarka magazynowa / H	1,31	1,26	11,32	10,88	5,40%	4,38%
Zakwaterowanie i gastronomia / I	1,48	1,46	6,10	6,44	2,91%	2,60%
Informacja i komunikacja / J	5,14	4,11	43,94	46,22	20,94%	18,63%
Działalność finansowa i ubezpieczeniowa / K	3,35	4,28	40,28	65,71	19,20%	26,48%
Obsługa rynku nieruchomości / L	2,73	2,16	17,39	12,99	8,29%	5,24%
Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna / M	2,68	2,50	39,63	45,73	18,89%	18,43%
Administrowanie i działalność wspierająca / N	2,30	1,85	24,61	20,71	11,73%	8,35%
Administracja publiczna i obrona narodu; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne / O	1,20	1,34	10,22	18,73	4,87%	7,55%
Edukacja / P	0,98	1,09	-1,16	5,53	x	2,23%
Opieka zdrowotna i pomoc społeczna / Q	0,93	0,95	-2,65	-2,32	x	x
Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją / R	2,09	1,82	8,25	6,95	3,93%	2,80%
Pozostałe / S, T, U	0,33	0,38	-7,47	-7,70	x	x
Liczebność grupy egzogenicznej	-	-	209,81	248,11	-	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, op. cit.

Zakończenie

W całym badanym okresie Warszawa była miastem polifunkcyjnym, przy czym pierwszoplanową rolę grał sektor usług. Badanie wykazało, że (przynajmniej) od 1992 roku istotne znaczenie dla gospodarki miasta miały dziedziny związane z usługami finansowymi oraz nauką, transportem i komunikacją. Decydująca w znacznej mierze o randze miasta w sieci osadniczej kraju funkcja polityczno-administracyjna, choć znacząca w Warszawie, nie zdominowała jej gospodarki.

Znaczenie miastotwórcze miała też funkcja turystyczno-rekreacyjna, obecna w krajobrazie gospodarczym miasta przynajmniej od 1992 roku, choć na podstawie literatury przedmiotu uznać można, że również wcześniej przyczyniała się do rozwoju społeczno-gospodarczego badanego obszaru. Ciekawe jest to, że pomimo zrealizowania w ostatnich latach inwestycji wpływających na poziom atrakcyj-

ności turystycznej Warszawy (m.in. Muzeum Powstania Warszawskiego, Centrum Nauki Kopernik) oraz uczestnictwa miasta w międzynarodowych imprezach takich jak m.in. UEFA EURO 2012, znaczenie tej funkcji nieznacznie spadło. Przyjąć można, że wynika to z dwóch czynników: istotnego przyrostu liczby pracujących w sekcjach I i R PKD 2007 w całej Polsce, będącej w badaniu punktem odniesienia, oraz z dynamicznego przyrostu zatrudnienia w Warszawie w innych sekcjach PKD, budujących bazę ekonomiczną miasta.

W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że jednostki osadnicze, które na swym obszarze skupiają kilka lub wszystkie typy funkcji, posiadają większe szanse przetrwania i szybkiego rozwoju⁹. W tym kontekście warto stwierdzić, że dywersyfikacja bazy ekonomicznej Warszawy, w tym o działalności związanej z turystyką, sprzyja budowaniu potencjału rozwojowego obszaru. Warto zwrócić uwagę na fakt, iż od 1992 do 2012 roku systematycznie zwiększała się liczebność grupy egzogenicznej miasta, pomiędzy 2005 a 2012 rokiem aż o 18%. Przyjąć można, że wynik ten jest pochodną dynamicznych procesów rozwojowych zachodzących w stolicy, w tym również struktury jej gospodarki.

Bibliografia

1. *130 lat statystyki Warszawy 1864-1994*, Wojewódzki Urząd Statystyczny w m.st. Warszawie, Warszawa 1994.
2. Dziewoński K. et al., *Rozmieszczenie i migracje ludności a system osadniczy Polski Ludowej*, „Prace Geograficzne IG PAN” 1977, nr 117.
3. Grosse T. G., *Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego*, „Studia Regionalne i Lokalne” 2002, nr 1 (8).
4. Kulczyk-Dynowska A., *Diversified spatial neighbourhood based on the example of a metropolis and a national park*, [w:] *Regional Economy in Theory and Practice*, E. Sobczak, A. Raszkowski (ed.), Publishing House of Wrocław University of Economics, Wrocław 2013.
5. Przybyła K., *Przekształcenia funkcji turystycznej w niektórych miastach powiatu jeleniogórskiego – wybrane aspekty*, [w:] *Gospodarka turystyczna w regionie. Przedsiębiorstwo. Samorząd. Współpraca*, A. Rapacz (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław 2011.
6. Przybyła K., *Przekształcenia struktur funkcjonalnych wybranych miast powiatu jeleniogórskiego*, [w:] *Ewolucja funkcji małych miast w Polsce*, K. Heffner, A. Halama (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012.
7. Przybyła K., *Wpływ specjalnych stref ekonomicznych na kształtowanie się bazy ekonomicznej miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław 2010.
8. „Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2013”, GUS, Warszawa 2013.

⁹ K. Dziewoński et al., *Rozmieszczenie i migracje ludności a system osadniczy Polski Ludowej*, „Prace Geograficzne IG PAN” 1977, nr 117, s. 268.

9. „Rocznik Statystyczny Warszawy 2013”, Urząd Statystyczny w Warszawie, Warszawa 2014.
10. „Rocznik Statystyczny Województw 1993”, GUS, Warszawa 1993.
11. Słodczyk J., *Przestrzeń miasta i jej przeobrażenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2001.

Źródła internetowe

1. GUS, <http://www.stat.gov.pl/>, data dostępu 10.03.2014 r.
2. *Obwieszczenie Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego z dnia 31 października 2013 r. w sprawie szacunków wartości produktu krajowego brutto na jednego mieszkańca w latach 2009-2011*, http://www.stat.gov.pl/gus/5840_14807_PLK_HTML.htm, data dostępu 11.03.2014 r.
3. *Produkt krajowy brutto – Rachunki regionalne w 2011 r.*, 2013, Urząd Statystyczny w Katowicach, GUS, Katowice, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/RN_pkb_rachunki_regionalne_2011.pdf, data dostępu 10.03.2014 r.